

Irodalmi Jelen

- ◆ **Zé do Rock** – Rostonsült piranya brazil módra, Hudy Árpád fordításában
„Reiter életútja és műveinek sorsa egyébként regénybe illő” – írja **Balázs Imre József** *Korai avantgárd kísérlet Temesváron* című tanulmányában. II. old.
- ◆ **Fodor Sándor** két anekdotája
Adrienne Rich három verse III. old.
- ◆ **Szántai János: A falu**
Zsidó Ferenc: Történet békával, anélkül IV. old.
- ◆ **Herta Müller** három írása
Mai katalán költők V. old.
- ◆ „A dolgok a maguk módján beszélnek hozzánk – Néha énekelnek” – **Paul Valéry** prózaversei
Nikolaj Hajtov: A kecskeszarv
Ízelítő a román női költészet filozofikusabb vonalából VI–VII. old.
- ◆ **Lovas Ildikó: Kicsi tengerem** VIII. old.
- ◆ (...)irodalmunk várja, hogy végre felfedezzék „valós értékeit” – írja **Mészáros Sándor** IX. old.
- ◆ „Indulás előtt a színházban közölték velem a gyászos tragédiát” – emlékezés **Fábián Ferenc** színművészre – **Pongrácz P. Mária** írása X. old.
- ◆ Impresszionisták a Budapesti Szépművészeti Múzeumban
Telegdi Áron: Mintha túl gyorsan történt volna
Erika Sharf: Tánc és Vágy című írásai XI. old.

Kett Groza János: A kerítésen túl

Márciusi lapszámunkat az aradi Delta Galériában megtekinthető Téli szalon tárlatának képzőművészeti alkotásaival illusztráljuk. A képzőművészek szövetsége aradi fiókjának olyan jeles tagjai vannak jelen a kiállításon, mint Kett Groza János, Elena Cercel, Lehoczki Jarmila, David Carol, Sandu Adrian, Cott Lia Rodica, Onisim Colta, Aurel Dumitru, vagy Ioan Galea. Lapszámunkban az ő alkotásaik szerepelnek. Az egyre mozgalmasabbá és külföldön is egyre ismertebbé váló aradi képzőművészeti élet alkotóinak munkásságából válogatásunk csupán ízelítőt kíván nyújtani, de reméljük, hogy az illusztrációként felhasznált művek is jelzik az aradi alkotók erejét és művészi frissességét.

ENRIC SORIA

Egy árnyék álma

Die Stumme eine Sprache fand

F. Schiller

Én nem szeretlek, költő. Verseid
nem vezérlik az álmomat,
nem világítják meg szobáimat,
hol nincsen emlék, sem háromkirályok,
nem úzik el a szorongás perceit
a hab könnyed vidámságával.

Valamikor a versből
rejtjelet csináltál és megérezést:
a szépség sorsot, szó a jelt.
Egy más, talán szebb és bölcsőbb világ
lúktetett ebben titkos muzsikával,
mely így tárult fel, hogy magát kínálja.

Elpocsékolta időt, verseket.
Nem írtad meg a költeményt.
A vágyott istenek
messziről csak nevetnek
az esendő és hiú emberségen,
mely becsmerli, vagy hívja őket.
Az el nem mondott szavakkal maradsz.
Nem gyógyítanak, nem simogatnak.

Én nem szeretlek, költő. Álmat
Más gondok itatják át, mikről nem tudsz beszélni,
s elhajtanak, más bugyrok szülte árnyék,
amint a mozdulatlan éjbe vesznek
beváltatlan ígérek visszhangjai,
felvonuló fantomok, senki foglyai,
kiket az ítélet napján senki se szólít.

Jussanak majd eszedbe akkor a néma szók,
hajdanvolt költő, míg én elfeledlek
szeretet és bánat, sajnálat nélkül.
Ahogy tán minket is elfeled Isten.

PERE JOAN MARTORELL

Szeretlek, ám tudnod kell...

Szeretlek, ám tudnod kell, hogy nem izgat
egy csöppet sem, tudnod kell, hogy tűzbe tehetném
a szívem és nem égne el, mert sokat gondolkod rád,
mert előzőnőtt téged az érzés termékeny parazsa,
mely lelkem mélyéig árad belőled.
Talán kissé illetlen, és abszurd nagyon,
őszinte versemmel elmondani,
de hús-vér ember vagyok, nem tudom
megidézni melled s nem éleszteni fel a szavakat
a tapintás ősi varázslatával,
a kezekével: izzó, izzadt szerető-kezekkel;
nem tudom már kimondani, hogy írd meg az ígézetet,
fortélyos éji rituálét csinálni a szavakból,
s a hús vágját elszabadítani.
Mert elmondani épp ebben a percben
szófécsérlés vagy alkalmatlan volt tán,
most, hogy ismerjük a démonokat, kik hajszolnak minket,
és tüzes testünk megnevezhetetlen illatát.
Mondom mégis, hogy levezessem azt a lázat,
amit megszállott szív gerjeszthet
teljes erővel, és az érzések jogát,
a bizonyos örömmel, hogy veled
élek mindig és mindörökké érted...

JÁNOSHÁZI GYÖRGY fordításai

BRÉDA FERENC

22 hadititok a műfordításról

1. A Fordító – a hiedelemmel ellentétben – nem „Ferdítő”.
2. A fordító nem lehet Fordító.
3. A fordító rosszabbra fordítja a bajt.
4. A fordító jobbra fordítja a Jót.
5. A Fordító az, Aki „Fortélyosan” még azt is kitalálja, amit a szerző szándékosan, avagy akaratán kívül is elhallgatott.
6. A Fordító az, aki „megfúrja” a Szerző „szerzetesi” Tudatának a mélyrétegeit, és fölbuggyantja ezekből a nagy nyomású, tudatalatti infra-tartományokból azokat a többnyire kiaknázatlan Kincseket, amelyeket a Szerző, miként Aladdin, csupán önnön Csodalámpás-Művének a „megdörzsölése” után – a Mű létrehozását Követően – fedez föl.
7. A Fordító nem is annyira Aladdinnal, azaz a Szerzővel, hanem inkább a Csodalámpás, vagyis a Mű Dzsinnjével, a Műalkotás, a Lámpa Urával és Örözlökével, a Mű Genézisével, létrejöttét meghatározó Genius-szal van egyenes összeköttetésben és közvetlen – mondhatni: baráti, céhbéli és „kollegiális” – kapcsolatban.
8. A Fordító tehát a Palack-Csodalámpa-Mű Védőszellemének, a mindenkor Műalkotás

- Dzsinn-jének-Genius-ának a familiaris-a, azaz: szellemi „családtagja”.
9. A Fordítót is ugyanaz az alkotó vezérlőszellem irányítja, mint a Mű spirituális Kincsét végtére is megszerző – és ezt állandóan gyarapító – „Szerzőt”.
10. A Fordító is – ugyanúgy, mint a „Negyven Rabló” – ismeri a Mű labirintikus Kincsésbarlangját megnyitó „szézámot”. A „Sze(r)-számot”.
11. A Fordító tudja, hogy a Művet létrehozó szellemi Mag – a „Szézámm” – Az, Ami a Sze(r)zót is mozgatja – őbenne is ott van, s őt is pontosan azonosképpen állandó befolyása alatt tartja, mint az úgyszintén „távvezérelt” Szerzőt.
12. A Fordító tudja azt, hogy mi a „Szézámm”: más szóval a Fordító tudja azt, hogy mi a „Forrás”. A „Forró Forrás”. A „Fortissimo”.
13. A Fordító tehát „Ali Baba” és „Aladdin” egy személyben. Azaz a megfigyelésből-tapasztalatból-éleséssből adódóan megtudta-ismeri a Mű Mentális Bejárata – a Kapu, a Küszöb – „nevét” avagy varázsförmuláját, s eme megszerzett Tudás birtokában a Genius Szerzővel közösen ismert Szellemi Magjába be tud hatolni, vagyis: a Mű Mágikus Magja – a „Szézámm” – megnyílik előtte és számára is.

- A Fordító képletesen szólva megtalálta, „megkap-ta” a „Kaput”.
14. A Fordító ugyanakkor mint Aladdin tud „Csodalámpást is dörzsölni”, ergo: le képes tisztítani a „Csodalámpás”-Műre ráakodott ezegetikai-hermeneutikai (értelmezéstani) Salakot – amit némely misztifikációkból élő szellemi régiségkereskedők „patinának” neveznek –: s képes arra, hogy a Csodalámpás-Művet a maga eredeti „fényezésében” újra megszólaltassa és megelevenítse: a Fordító által a Lámpa-Mécses-Mű megint a maga, mindent elárasztó csodafényében ragyog, újra él és újra... éleszt.
15. A Fordító tudja, hogy Ki a Szerző.
16. A Szerző tudja, hogy Ki a Fordító.
17. Mindketten tudják, hogy Ki-Mi-Micsoda a Mű Mágikus Magja, a Szerző Szézámmja, a Csodalámpa-Mű-Mécses-Fényt-Sugárzó-Gyertya Dzsinnje és Genius-a.
18. Mindketten tudják, hogy ki-mi-kicsoda a Forrás.
19. A Fordító a Forrást fordítja.
20. A Fordító a Forrásból merít.
21. A Szerző is.
22. A Fordító is.

ZÉ DO ROCK

Rostonsült piranya brazil módra

Hozzávalók: 5 piranya, üveggyöngyök, tükör, videó, hifitorony

Elkészítés: először is be kell szerezni a piranyákat. nem könnyű dolog németországban. keresd a NORDSEE-nél vagy a hentesnél, valószínűleg nincs nekik. tehát repülj manausba az amazonas mellé, vásárolj horgászfelszerelést, bérelj csónakot és kezdj neki kanalazni. mindig kérdezd a parti járőrelőket vagy más csónakosokat, hogy mely folyók piranyatartalmúak. ha nagyobb csoportok ugrádoznak a parton, az két dolgot jelenthet: vagy szabadságon lévő riói lakosok röplabdáznak, vagy a híres-hírhedt yanomami-indiánok azok. ha van náluk labda és a naptól barnák, rióiak. nem kell velük vesztegetned az idődet, hacsak nem érzel hirtelen ellenállhatatlan vágyat röplabdázni. ha piranyák felől kérdezed őket, azt fogják mondani, hogy menj a manausi bordélynegyedbe, mivel a PIRANYA nekik utcalányt jelent. ha nincs labdájuk és születéstől fogva barnák, akkor indiánok, akik esőtáncot járnak. igyekezz minél gyorsabban eltűnni. ha nem sikerült elmenekülnöd, közöld velük, hogy békés szándékaid vannak, és csak egy pár piranyát szeretnél kifogni. meglehet, hogy ezt ugyanúgy fogják érteni, mint a rióiak, főleg, ha úgy nézel ki, mint egy turista, mivel a brazilok tudják, hogy a külföldiek mindig csak egy dologra gondolnak. talán nem is értenek majd semmit, merthogy nem tudnak németül, ilyenkor ébred rá az ember, milyen fontos lehet egy német-yanomami szótár. de nincs nálad, és most venni egyet az nem megy. tehát próbáld megnyugtani őket, amennyiben üveggyöngyöket és tükröt ajándékozol nekik. ha ezekkel nem tudnak mit kezdeni, és videót meg hifitornyot követelnek, adjál nekik. ha azután dollárt követelnek, adjál nekik. én legalábbis mindenképpen adnék nekik. ne adj nekik német márkát, az indiánok tudatlanok és nem becsülik az ilyesmit. hogyan, nincs nálad dollár és most elvisznek a főnökükhöz? a főnök meg sóváran méreget és a száját nyalja és az üstóriásra mutat? valahogy az az érzésem, hogy most már nem lesz semmi a rostonsült piranyából. ha katolikus vagy, mondd el 2 vagy 3 üdvözlégyet. ha protestáns vagy, hát protestálj. ha ateista vagy, szállj magadba, te istentelen gazfickó! szóval ha nem volt dollárod, nem kell tovább olvasnod. ha mégis volt nálad egy pár és meg tudtad békíteni ezeket a vadakat, akkor azt is meg fogják mondani neked, hol foghatsz piranyát. odakanalazol és kihúzódsz a bestiákat a vízből. mért pont most kellett beleesned a vízbe, nem értem. most már nem magyarázhatok el neked semmit, most már legfeljebb a piranyáknak magyarázhatom, hogyan készítsenek el egy német turistát: a húst, hozzá sót, borsot, petrezselymet és 1 kg krumplit egy lábosba tenni. gyenge tűzön kb. 30 percig főzni. egy serpenyőben két tojást sütni. á, abbahagyom, ti piranyák ide sem figyeltek. műveletlen állatok.

Fordította: **HUDY ÁRPÁD**

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Korai avantgárd kísérlet Temesváron

1917-ben járunk. Néhány temesvári végzős diák egykoronás alapon irodalmi részvénytársaságot alapít az akkori főreáliskolában, és saját litografált folyóiratot indít. A tervezés kifogástalan: száz példány készül a lapszámából, a *Temesvári Hírlap* nyomdája mellett dolgozó Péglér nevű litográfus sokszorosítja. Egy lapszám ára 36 fillér, a havi előfizetés pedig a kolofon tanúsága szerint egy korona – amely havi háromszori megjelenés költségeit fedezné. Az első lapszám több írása alatt ott a biztató „folyt. köv.” megjegyzés. A terveket azonban keresztülhúzza a zord iskolai direktor: az első lapszám megjelenése után annak rendje és módja szerint betiltja a kiadványt. Röviden így lehetne összegezni a *Holnap* című 1917-es temesvári folyóirat történetét (amely természetesen nem tévesztendő össze a korábbi nagyváradi kiadvánnyal). Nem is érdemelne talán különösebb figyelmet, hogyha szemléletében, nyelvében nem jelentene újdonságot, és nem előzné meg évekkal azokat a lapokat, amelyek Erdélyben és a Bánságban az avantgárd irodalomnak is teret biztosítottak – a kolozsvári *Napkeletet* (1920–1922), az aradi *Geniust/Új Geniust* (1924–1925) és a szintén aradi *Periszkopot* (1925–1926). Diáklapról van szó, természetesen. Kézzel írták, a kézírás sokszorosították aztán nyomdai technikával. De az, aki főszerkesztőként jegyzi a lapot, Reiter Róbert, néhány éven belül a romániai költődésű magyar avantgárd költészet legjelentősebb, és minden bizonnyal legénigmatikusabb képviselőjévé válik.

„Ájult cafat a ma, / züllött rongy” – ezekkel a sorokkal indul a lapszám első szövege, amely a *Holnap* hívt viseli. Háború van, az európai világrend alapjaiban látszik megbomlani. Kuncz Aladár éppen valahol az Ile d' Yeu-i fogolytáborban ismerkedik az új „renddel”. Kassák Lajos alig egy-két éve, 1915 óta jelenteti meg a *Tett* című folyóiratát, amely a magyar avantgárd mozgalom kezdetét jelenti: Ady egy évtizeddel korábbi provokatív fellépéséhez képest egy újabb provokációt, a magyar irodalmi modernség újabb állomását. Ebbe a közegbe, a saját épületéből kiköltöztetett iskola ideiglenesség-élményébe kell beleképzelni Reiter manifesztumszerű sorait, amelyek sokkolták az iskolagazgatót. (Neki persze a rendnek vagy a rend látszatának az őrzésére volt mandátuma.) A *Tett* és a *Der Sturm* irodalmától érintett Reiter „világnézeti” szempontból is rokonszenvesnek talál-

hatta az új szövegeket, s a *Holnap* hívt végén megfogalmazódó program kétségkívül e terjedőben levő gondolatok bánási, multietnikus régióra való lefordítása: „Kemény hímek és szülő nőstények, / borzas fiúk s friss szüzek, / Germánok, Sziákok, Románok / s mi mind, / kik fölé a Halál izmosodott urrá, / nem tapasztunk többé / véres agyvelőnkkel / fölénk meredő gögössé / trónokat / s felszíva minden sebzett horizontot / sudaras életbe sűrűsödünk / az embervallásban, / kacagva tömjénezett hazug meséken.” A lap utolsó oldalán az irodalmi hagyományhoz fűződő viszonyát is megfogalmazza a szerkesztő, ugyancsak a korabeli avantgárd tradíció-szemléletével azonosulva: „A *Holnap* kiszakadás a múltból, fiatalok lombosodása a jövőbe. Mert vétek: kisodródni az időből. Hanem elhagyni a tegnapot és a holnap kerekébe küllősödni. A múltból őrizük az értéket, de nem a tradíciót. Mert az igazi érték sohasem laposul tradícióvá. És átérezzük a nagy közösséget; az atomszférát, amely áthevít mindent. Ez adja meg munkáink szociális értékét. És művészi értékét ne mérje senki a régi fogalmakkal.”

A dikció, az elvek teljességgel összeegyeztethetők Kassák korabeli lapjainak irodalomszemléletével: az avantgárdal, amely akkortájt új, korábban a műveltség perifériára szorult rétegeket próbált megnyerni a művészetnek, egyszerre teremtve új nyelvet és új közönséget. A korszaklezáró attitűd, a korábbi művészi értékeknek a (korábban) domináns társadalmi rétegekhez való kapcsolása, s ezáltal történő hitelenítése évekig működőképes stratégiának bizonyult az avantgárd szerzők számára. Nem sokkal iskolai lapja betiltása után már a budapesti *Ma* hasábjain olvashatjuk Reiter Róbert nevét és verseit. 1918-tól kezdődően Kassák Lajos lapjainak egyik legaktívabb munkatársává válik.

Reiter életútja és műveinek sorsa egyébként regénybe illő. Mindaddig, amíg iskolába nem kerül, a családban gyakorlatilag nem is használja a magyar nyelvet. Sváb édesapja és szlovák édesanyja nyilván németül beszélnek a családban – az iskolai élmények hatására azonban, nem utolsó sorban olyan kiváló fiatal tanároknak köszönhetően, mint Turóczi-Trostler József, a magyar irodalmi kultúrában szocializálódik, és Adyt, majd Kassákot választva példaképül, magyar költővé válik. 1917-től Budapestre kerül, a Bölcsészkarra, szoros kapcsolatokat épít ki Kassák körével.

Elena Cercel: Sigma

mert a lapszámban a szerzők és szerkesztők nevét csupán kezdőbetűk jelölik.

A *Holnap* hívt című idézett programatikusan vers után ugyancsak Reiter-szöveg következik, *Ballada* címmel. Ebben a naturalista próza képei, kihagyásos mondat szerkezetei keverednek az expresszionista beszédmóddal: vers és próza határán jár a szöveg, amely egy munkás halálát jeleníti meg: „Meleg olajszag. Buborékos, nehéz levegő. Gépház. Félmeztelenül szemet lapátolnak. Tempósan. Szurtos nadrág ragad combjukhoz. [...] Az ordítás kisajog az udvarra. Élesen az égbe szúr. Felszökkeni a vért. Az arcokat vénültté torzítja. Megállítják a gépet; még morog. Elkaptak! Összemorzsolta! Loccsant agyvelejét a falra köpte. A vér húscsapatokat ragaszt a kerékre. A szíjra is, mely petyhüdten lóg. Az asszony jön valahol. Siet. Végigtörli homlokát, a blúzán kigombolt két gombot.” Ezek a szövegek, illetve A *Medve hozsánája* című, ugyancsak Reiter által jegyzett próza tűnnek a leg-erőteljesebbeknek. Ez utóbbi lineáris történetként nemigen követhető: archetipikus képzetek (Tavas, Nyár, Tél, tűz, Medve stb.), illetve zsigeri reakciók mentén („A keze leaszott. Szája a gyomráig ásított sötét üreget. Dobhártyája petyhüdt volt. Nem doboltak rajta a levegőrezgések. De az orra! az orra! Beszágított a pusztult Nyár nyúlós rothadt szaga.”) építkezik – inkább hangulatával, mint jelentésével hat. A képek itt is gyakran verssor-szerűek: „[a vér] vörös tóvá mélyítette a Napot.”; vagy: „A terhesre hízott felhőkől éles esővesszők szúrtak alá.” A 24 oldalas lapszám többi írása (sorrendben: Sch. S. *Finale* című prózája, Fischer Vilmos *Szonett*, Krisztics György *A szomorú szerelem* című versei) inkább szecessziós-romantikus ízlésről tanúskodik. A *Magyar tanya harca* című Krisztics-próza népies hangfekvésben, némi Móricz-hatásról árulkodva szólal meg – sajátos szint csupán a világháborús történet-elemek, illetve a Kijevből származó, béresként dolgozó figurák jelentenek. A lap utolsó részében két fordítás olvasható, Sophie van Leer *Verse*, illetve Guy de Maupassant történetének, *A kis hordónak* a részlete, alighanem mindkettő Fischer Vilmos munkája. Ezt követi a már említett Reiter-írás, *A Medve hozsánája*, végül pedig egy kritika a temesvári Zsidó Leányegyesület március 17-i hangversenyéről, G. S. tollából.

„Minden cikkért írója felelős” – állt még a lap kolofonjában. Reiter Róbert folyóirata korai avantgárd gesztusként kétségkívül beleírható a Reiter-életmű és a korai magyar avantgárd történetébe. A lap betiltása botránnyá alakítja a történetet, s a lapban olvasható Reiter-szövegeknek máig is érzékelhető az eretnek íze – és ez a mindenkorai avantgárd legfontosabb jellegzetessége.

FODOR SÁNDOR anekdotái

Fazekas Jánosnak az alábbi történet:

A hetvenes évek második felében esett. A boldog emlékezetű Márton Áron püspököt meglátogatva, elmondta nekem, hogy bizonyos adminisztratív változtatásokat szeretett volna megvalósítani az egyházmegyében, például új lelki gondozót kinevezni Czirják Árpád – akkori kolozsvári káplán személyében – a gyulafehérvári teológiára, és még két, igen fontosnak tartott áthelyezést fogantatni. Az „állami szervek” azonban egyik intézkedésébe se egyeztek bele, majd pedig arra szólították fel őt – hogy egyezkedjenek. „Mi is engedünk – Sfinția Voastră is enged”. Végül – beleegyezett abba, hogy ne Czirják Árpád (ma már kolozsvári kanonok-plébános, érseki helynök) legyen a fiatalok lelki gondozója – más esetben viszont a „szervek” engedtek. (Czirják Árpád akkor Kézdivásárhelyre került).

– Nem tudom, jól cselekedtem-e, hogy ilyenformán megegyez-

tem velük – mondotta végül a Nagy Püspök, kissé megtörtén.

– Mitagadás, hozzá való bizalma meghatott – de egyben fel is bátorított:

– Erről jut eszembe, Püspök Atya, engedje meg, hogy átadjam Fazekas János üzenetét: Arra kéri Önt, ne engedjen nekik. Ne egyezkedjék velük (mármint a pártirányította állami szervekkel). Püspök Atyának nagy tekintélye van a határokon messze túl is. A diktatúra fél Püspök Atyától. Ha megint bele akarnak szólni az egyház belső életébe – vagy korlátozni próbálják Püspök Atya intézkedéseit – zsarolja meg őket azzal, hogy lemond. Ettől félnek talán a legjobban.

Aron Püspök arca megenyhült.

– Kérem, mondja meg a Miniszter Úrnak, köszönjük, hogy gondolt és gondol reánk.

– Őszintén szólva – nem kenyerem a szélhámoskodás, hi-

szén Fazekas János miniszterelnök-helyettes, akkor emellett élelmezési miniszter is, akit a Diktátor azért túrt meg a párt- és államvezetésben, mert nem számított lehetséges vetélytársnak, „trónkövetelőnek”, ugyanakkor kiváló szervező volt, akinek időnként még azt is megengedte, hogy „vitasson” egy-egy „zseniális elgondolást” – nos, Fazekas kedvelt engem. Már egy alkalommal üzent is általam a Püspöknek, hogy a teológián tanítsanak magyar irodalmat is (amit én bölcsen nem adtam át, hiszen ilyesmire nem kellett a Nagy Püspököt „kivülről” biztatni) – de ezt az üzenetet, amit átadtam – épp nem küldte Fazekas. Első bukaresti utam alkalmával (írószövetségi ügyekben szinte havonta jártam akkoriban a fővárost) – felkerestem Fazekas Jánost – hogy legalább tudjon a dolgokról.

– Kegyelmes uram (négy szemek között, tréfásan mindig így szólítottam) kigyelmed ismét üzent általam Áron Püspök úrnak. Át is adtam pontosan az üzenetet. Köszöni.

– Fazekas meglepetten nézett rám.

– Megint üzentem? Aztán mit üzentem most a püspöknek?

– Azt, hogy ne hagyjon beszélni az Egyház ügyeibe – és elismételtem, emlékezetem szerint szóról-szóra, „üzenetét”.

– Ezt üzentem?! – hökkent meg Fazekas, majd elnevette magát. – Tudod mit? Jól üzentem.

Két-három év múlva temették Márton Áront.

Fazekas János koszorút küldött a temetésre. Ezt már nem tudta elnézni neki a diktátor. Fazekast rövid úton nyugdíjazták – félreállították, ha jól tudom – még abban az évben, 1981-ben, vagy 82-ben.

– Köszönöm, naccsága. Szívesen látom.

– Ó, köszönöm. Én már ebéd után vagyok. Aztán, mi járatban van itt a bácsi?

– Én a búcsúra jöttem, naccsága.

– Mondja bácsi: Hisz-e maga az Istenben?

– Hiszek, naccsága.

– És mondja: Láta már az Istent?

Ilyesmirel mégsem lehet csak úgy szalonnázgatás közben csevegni. Az öreg összekattintotta a bicskáját, kendőbe tette a falnivalót, azt be a tarisznyába, majd derűsen a válaszra váró Demokrata Néniire pillantott:

– Tudja-e mit, naccsága?! Én a naccsága p...t (kimondta szép kerekén, mijét) se láttam, mégis tudom, hogy van!

Becsületére válják

Rögtön a második világháború után, 1945-től egyre nagyobb tömegek gyűltek pünkösdkor Csíksomlyóra, a búcsúra. A Párt – ennek nem örült. És elküldötte – 1946 pünkösdjén a Magyar Népi Szövetség aktivistáit – ahogy akkoriban hívtuk őket: a „nagybakancsos felvilágosítókat”, egytől egyig megbízhatónak vélt pártembereket, magyarazzák meg a félrevezetett dolgozóknak, hogy ez az egész miszticizmus mindössze porhintés az emberek szemébe, a búcsúra való zarándoklás, merő időpocsékolás. Imádkozni – ha már valaki szükségét érzi az ilyesminek – otthon is lehet.

A Csíkszeredából Somlyóra vezető Székútja elején, harmadik szomszédunkhoz beköltözött volt a háború után egy család. Nevükre

„Felvilágosító munka”

már nem emlékszem, mintha az egyik fiacskájukból kiváló jégkorongozó is cseperedett volna. De tartozott a családhoz egy 40 körüli hölgy is, igen buzgó aktivista, aki engem is biztatgatott, hogy szóljak neki, ha a tanárok az „új világ” ellen „mesterkednek” – mert majd ellátjuk a bajukat. A hölgyet egyébként „demokrata néni”-ként emlegettük. Ő is lelkesen csatlakozott a „nagybakancsos” brigádhoz, amelynek feladata lett volna, hogy a búcsúra gyülekezőket a szellem erejével kiábrándítsa hitükből, lebeszélje őket a Mária-tiszteletről. A dialektikus és történelmi materializmus ellenállhatatlan fegyverzetében kívánt leszámolni a „miszticizmussal”.

Egy nappal – pünkösöd szombatja előtt, pénteken délután volt. A Székútnál – tömeg. Demokrata Néni azonban, mint jó stratégia – előbb az egész terepet szemrevételezni kívánta, mielőtt „akcióba” kezdene. Végigment a zsúfolt falun, el a kéttornyú templom mellett, egészen a Kissomlyó tövében lévő borvízig, ahol óriási tömeg tologott a forrás körül. A Kissomlyó oldalában sokan üldögéltek – falatoz-gattak. Fiatalok – idősebbek. Demokrata Néni kinézett magának egy békeesen szalonnázgató öreg székely embert. No... ezzel bizonyára szót érthet, ez bölcs embernek látszik. Odament, köszönt, ahogy illik.

– Jó napot, bácsi. Jó étvágyat kívánok.

FERENCZ ZSUZSANNA

Kik és Mik

9.

Mik egyik nagybátyja Svájcba menekült a második világháború után, P.J. egyik nagynénje pedig Olaszországba.

A nagybácsinak nyáron volt a születésnapja, a nagynéninek télen.

Tekintettel a születésnapokra, Mik a szocializmusban télen kért (de nem kapott) útlevelet, P.J. pedig nyáron. Ő se kapott passzust. Viszont Mik sízni szeretett volna, P.J. pedig úszni. Ezért Mik azt mondta P.J.-nek:

– Elcserélném nyári nagybácsimat téli nagynénire.

Elcserélték. Útlevelet továbbra sem kaptak. Sőt, a nagybácsi Olaszországba költözött, a nagynéni viszont Svájcba. A születésnapjuk maradt a régi.

– Talán ez az oka annak – gondolta Mik –, hogy megszünt az őszi és a tavasz, de a tél meg a nyár sem a régi.

10.

Kik mindig megörvendett, ha apróka délibábót, aranylós csillámport, kósza lilás kódot, méterhosszú ökömtyát látott. Tudta, az ő gondolatai voltak ezek, most pedig gazdátlanul ögyelegnek a nagyvilágban. De néha még felkeresik őt.

Saját bőrén megtapasztalta, mennyi sok időt elnyelnek a gondolatok, a képzelgés. Szerette volna visszakapni az elnyelt időt. Gondolta, ha lenyeli a délibábót, csillámport, kódot, ökömtyát, akkor visszakapja az éveket.

De csak kannibálnak érezte magát. Vagy egy olyan országnak, amelyet valakik egy hosszabb békét követően megszüntettek.

(Folytatjuk)

Kettő Groza János: Dalok a meg sem születetteknek

ADRIENNE RICH

Hatalom

(Power)

Történelmünk üledékében élni

A markológép omló ároktalból borostyán üveget vetett ki melankólia vagy láz tökéletes százéves gyógyszerét e klíma teleit e földön átvészelni vele üdítő

Marie Curie-ről olvastam: tudnia kellett hogy sugárzás okozta kórban szenved hogy testét évekig bombázta az elem amit ő finomított Végig tagadta úgy tűnik a két szemét fedő hályog okát ujjbegyeinek felrepedt gennyező bőrét hogy kémcsövet, ceruzát sem lehetett fogni

Híresen halt meg sebeit

tagadva

tagadva:

sebeit hatalmával egy helyről kapta.

Miracle fagyfalt

(Miracle Ice Cream)

Jön a Miracle kocsis a kis utcán, mögötte Scott Joplin ragtime-gyöngy pereg, és ugye boldog, ó, igen a szíved egy darabja.

Vedd, amit adnak: szoba árnyékában lehajló asszony lágyan ringó melle. Korán olvad az alkony gyöngye el. Késő, ülsz, esti híradót szemelgetsz, félkész csodát, kísértet-forradalmat, a szíved maradékát.

Bűnben élni

(Living In Sin)

A lakás rendben tartja majd magát – gondolta, a szerelembútoron semmi por. Féleretnakség: csapot csendesebbnek, ablakot tisztábbnak kívánni. Tálon körte, perzsa kendő a zongorán, az élénk vicces egérre leselkedő macska egy szóra odébb sétált. Nem az, hogy ötkor nyikorog a lépcső jön-megy a tejesember; hogy a fényben a tegnapi esti sajtormorsák a három árnyékpallack vonala nagyon éles, a konyhapalc tányérai közül bogár néz vissza – küldött a burkolat távoli falujából... A férfi közben ásitott, tucat hangot fogott a billentyűzeten jelentvén: mind hamis, vállat vont a tükörnek, szakállát dörzsölte, leugrott szivarért, őt meg csak gúnyolták a foncsordémonok míg ágyat vetett és talált egy törölt leseperte vele az asztalról a port, a kályhán pedig kifutott a kávé. Estére visszatért a szerelemhez, ha nem is teljesen, de éjszaka megébredt néha, figyelte: a reggel a hajthatatlan tejesember hogy jön fel fel a lépcsőn.

Fordította **LÁSZLÓ NOÉMI**

készült rá, hogy minél rettenetesebb legyen. Bolondnak tette magát, hogy békén hagyják és elfeledjék. A gyónásból kiderült, hogy Deli Musztafára, miközben a kertben aludt, Mária pányvát vetett. Egy álló hétig vonszolta az erdőben, kipányvázott nyakánál fogva, mintha csak kötőféken vezetné, végül beledöfte a szarvat, és a patakba dobta. Kara Memist lelőni a vakmerő Mária felmászott egy szilfára, mely az aga háza szomszédságában nőtt, ott három napig étlen-szomjan várt, amíg az öreg kéjenc megjelent a tornácon. Még akkor is ott kuporgott, amikor a szolgák átkutatták alatta az erdőt.

Alis házat Mária apjával közösen gyújtotta fel, kátrányba mártott kecskeszörngombolyaggal. Abba a török faluba ecetkereskedő-áruhában érkeztek. A nagy felfordulásban senki sem figyelt rájuk. Miközben a megriadt törökök összevissza rohagáltak és vaktában lövöldöztek a sötétben, Karaiván és Mária a tűz megfékezésére vizet hordtak.

Ezek a történetek valóban borzalmat keltek, de a gyóntatótyát leginkább Karaiván vallomása rendítette meg. Hogy feleségét megbosszulja, a juhász még az isteni törvényt is megszegte: törékeny lányból boszszúálló férfit akart faragni. Egyedül – mivel fél kezére csonka volt és rosszul célzó – nyilvánvalóan nem boldogult volna, ezért minden reménye Mária maradt.

Kilenc éven keresztül tartotta féken dühét, fojtotta el lelkében

gyötrelmét, és csak arra várt, hogy a kislány felserdüljön, akit egész idő alatt fiúnak nevelt. Fiúruhába öltöztette, széles övet adott rá, lenyírta haját, megtanította lőni és a jatagánnal bálni. Fürgén és ügyesen, Mária „fiúcska” naphosszat apja kecskéi nyomában mászkált, egymaga szembeszállt a farkasokkal, mint a legöregebb, legtapasztaltabb juhászok és olyan jól megtanult lőni, hogy háromszáz lépésről eltalálta apja puskájával a vaddisznó agyaráit. Kilenc éven át gyúrta Karaiván a gyenge női lelket, viharral, szélllel, medvékkel szövetkezve, s minden tapasztalatát és ravaszságát latba vetette, hogy a kislányból a nőiség írmagját is kiirtsa.

Egyszer Karaiván észrevette, amint lánya egy óntányérban nézegeti magát. Akkor összetörte a kalibában levő összes edényt, majd elásta őket. A lány haját pedig nemcsak lenyírta, hanem egyszer tüsszel pörkölte meg, hátha sosem nő ki többet. Orsót, ollót, tűt, mindenféle női holmit eldobott és megsemmisített, nehogy felébredjen a lányban a nő. Árgus szemekkel figyelte, nehogy valami legénnyel találkozzon, de öreggel se, egyáltalán férfival és sikerült belőle igazi vadócot faragni, aki könnyörtelenül mélyesztette karmait minden ellenséges torokba.

Mária mindig elől haladt, apja utána sántikált, hol vaknak, hol rózsagyújtógetőnek, hol pedig ecetkereskedőnek álcázva magát. A lány találta ki az agyafúrt cseleket, ha ugorni kellett, átugrott a kőfalra, ha pedig lőni, lőtt és belemártotta a kecskeszarvat az ellenség mellébe. Minden Karaiván kívánsága szerint haladt, de egyszer olyasmi történt, ami az öreg halálos bűn elkövetésére sarkallta. Amikor Meko háza fölgújtására leselkedtek, több mint egy hetet egy juhász kalibájában töltöttek el. Bujkáltak, ettek, aludtak, és amit Karaiván kegyetlenül elfojtott kilenc éven át, egyszer csak felszínre tört a lány lelkében: Mária, a hajdutka, beleszeretett házizagdájukba, a szép juhászlegénybe, aki nem is sejtette, hogy az ifjú hajdut piros zubbonya alatt forró női szív dobog. A Mária szemének csillogásából, kipirult orcájából, mely időnként halálsápadtra vált, a tapasztalt apa rájött, hogy

a lány szerelmes. Micsoda vihar tört ki a zord, rettenetes férfi lelkében, milyen pokoli féltékenység kerítette hatalmába szívét – lemérhető abból, hogy amikor Meko főbe lőtte magát, s ők elhagyták a kunyhót, Karaiván úgy tett, mint aki ottelejtette a tűzszerszámát; visszafordult és megölte a juhászt, hogy Mária soha többé ne láthassa.

Karaiván nem tudta, hogy Mária elígérkezett a juhásznak, a vasárnapi horóra, a lánynak pedig sejtelt

Cott Lia Rodica: Szárnyak II.

me sem volt, hogy a saját apja ölte meg azt az embert, akibe ő, a szűz, oly forrón beleszeretett. Vajon megtudta-e a lány a horó után, hogy juhász kedvese halott, vagy apja gyilkossága titokban maradt? Nem tudni. Karaiván gyónása itt véget ért, vagy talán a gyóntató emlékei fakultak meg.

Ezt a véres históriát még gyermekként hallottam Averi atyától, a Kuklen melletti Szent Doktorok kolostor agg szerzetesétől. Az öreg nem lakott már a kolostorban, csak a közelében álló kunyhóban, melyet ő maga épített. Azt beszélték, hogy a főpát elüldözte, mivel Averi mindenkinek elmondta, mennyit lop. A vén szerzetes nem tudta, hogy a rendfőnök a vladika⁶ áldása és pártfogása alatt áll és váratlanul, öreg napjaira, a kolostor falain kívül találta magát. Averi vad gyümölcsös és adományokon tengődött. Sokszor láttam őt száraz kukoricát fejteni, ezt összekeverte egy kis liszttel, majd megfőzte. Erős dohányos volt, de nem futotta dohányra. Mi, a kis csordásfiúk, valahányszor a kunyhója tájékára vetődünk, dohányt koldult. Néha vittünk neki mezőn elhullajtott dohánylevelet, cserébe elmondott egy-egy hódoltság korából való szörnyű történetet. Ezek közül az egyik Karaivánról és hajdut-lányáról, a Kecskeszarnak is nevezett Máriaól szól. A szerzetes, aki mellett Averi inaskodott, épp az a gyóntató volt, aki feladta Karaivánnak az utolsó kenetet.

Mintha ma is látnám magam előtt Averi atyát, töpörödötten, kapcába bugyolált lábaival, dohányfüsttől rozsdás bajszával. Valahányszor Máriaól mesélt, megtelt a szeme könnyel. Amint megrendülten kiköpte a dohányt, mindig ugyanazokkal a szavakkal fejezte be elbeszélését:

– Legenda sok van, Mária csak egy! Ezért nem javult meg ez a világ!

Fordította: **KÁNYÁDI ANDRÁS**

¹ utasvezető kalauz
² az egykori török birodalom nem mohamedán alattvalója
³ délszláv tánc, a hórához hasonló.
⁴ török szabadcsapat tagja; nem sorkatona, hanem népfelkelőfele
⁵ a betyár délszláv megfélemlője
⁶ ortodox püspök, jelentős területi hatalommal rendelkezik.

A lepkeevő színe előtt

(román költők versei)

Szemelvényünk a román női költészet filozofikusabb vonulatából kínál ízelítőt. A négy költő más-más generációból származik. A legidősebb, Ileana Mălăncioiu a nyolcvanhoz közeledik, és már klasszikusnak számít, a legifjabb Saviana Stănescu pedig még az ifjú lázadók között tartják számon. Mégis közös bennük a filozofikumba burkolt karnalítás, a férfi-nő viszony, és egyáltalán, az egész élet harcra való felfogása.

ILEANA MĂLĂNCIOIU

Lepkealakot öltöttem

(Luasem forma unui fluture)

Lepkealakot öltöttem,
szálltam a varázskert fölött,
véletlenül a lepkeevő színe elé kerültem
mielőtt felfalt, esedeztem.

tővig kopott malomköveknek.
Csápjaim rohamosan nőttek,
és nyugtalanul noszogatták,
nyitogatták az éhes száját.

Tobzódtak a szárnyakon a színek,
alatta aligha látszott
a tiszta szűzi test
áldozata a fogaknak,

Lepkealakot öltöttem,
szálltam a varázskert fölött,
véletlenül a lepkeevő színe elé kerültem
mielőtt felfalt, esedeztem.

MARTA PETREU

Változatlan

(Neschimbată)

Azt mondták nekem változatlan maradtál
változatlan kilenc év után – írja
egy volt szeretőm

Valóban. Valóban elmúlt szerelmem valóban
Életemről – jóformán semmi:
elvesztettem egy férfit szerettem egy férfit teljes bevetéssel
elhagyott egy férfit én elhagytam egy másikat
Lám így sétálok át életükön
lám így tűnök tova életemből
halál révén
érdektelenség révén
csalás révén
feledés révén
Lám így állok itt málnaszín ruhámban
lám így gyászolom az egyetlen törvényes férfit:
saját bőrömben ülök
hallgatván a Patetikát
változatlan változatlan változatlan

RUXANDRA CESEREANU

Püthia

(Pithia)

(részlet)

A templom mellett a hadfiak
izzadnak, tévelyegnek a nyárban,
kicsattannak érett gyümölcsként;
meghaltak háromszor a télen,
tavasszal mártírokká váltak
és gazdasszonyokkal jön az ősz,
izgalmas új telet ígérve.
Reggel a tejesemberek nem is csodálkoznak,
a király kilép a szobor borból és legyőzi

a fagy himériját.
A színes ablakok, a templom fülei
kihallgatják a hajnal pletykáit,
a harangok feketebábuként szólnak.
Egy padra ülünk,
van itt néhány öreg és szerelmes még
tegnapról.
A király álmos katonái megérik a
pusztító hőséget,
mi pedig fákllyák köré fonódunk,
és újra legyőzzük a fölénk magasló
üveges napot.

SAVIANA STĂNESCU

meséljétek el

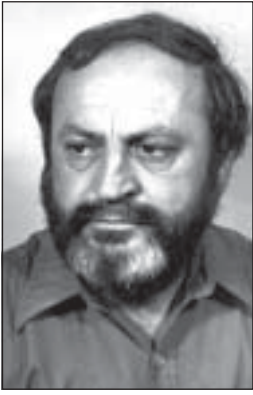
(povestiti-mi)

meséljétek el
miként harapott halántékon szétzilálva
utolsó ötleteiteket
miként használta létraként
melleteken a szőrt
és hogyan kapaszkodott a torokig behúzódván
lelkiismeretetek esője elől
melynek íze akár
a vadászok által agyonhajszolt
üldözött nyúl húsaé
milyen volt
köldökomben szerelmesem rátaláltál

a szóra melyet akkor
felejtettél el mikor
legutóbb meszelte csókoddal falaim
meséljétek el
miként szedtetétek össze egy napon
és préseltétek ki utolsó
ágyasotok
csipője között
miként ellenkezett ő és
miként került
az iskola herbáriumába
kipusztuló félben levő példány gyanánt

Válogatta és fordította: **SZÖCS NOÉMI IMOLA**

Fábián Ferenc (1933, november 1.–1979 március 9.) kiváló drámai és jellemzés volt. Főbb szerepei: Richard (Shaw: Az ördög cimborája), János (Bródy: A medikus), Tye-tyerev (Gorkij: Kispolgárok), Volpone (Ben Jonson), Aston (Harold Pinter: Gondnok), Bolyai (Kocsis István: Bolyai János estéje), Biberach (Katona József: Bánk bán), Borkin (Csehov: Ivanov), Író (Sütő András: Anyám könnyű álmat ígér). Több filmszerepet játszott. A romániai magyar színművészet első nemzedékének egyik legjelentősebb alakja, a temesvári magyar színpad kiemelkedő személyisége volt.

Szovátán vagyunk. Temesvári Szovátán. Székely mester faragta bútort, több száz festett tányér, kancsó, népi kerámia. Fábán Ferencné, Bósy Anna, ny. színésznő otthonában, a Beethoven utca 4 szám alatt. Tekintetem nem tud elszakadni a szoba kincseitől. Két Ady portré között függ a falon Fábán Ferenc fényképe, az ő emlékeit idézzük.

– Nagyon szeretett elidőzni ebben a szobában. A gyűjtemény első darabjait én vásároltam, aztán az évek során megszoktuk, hogy születésnapra, ünnepekre népi kerámiát ajándékozunk egymásnak, így alakult ki ez a gyűjtemény. Ha Székelyföldön vendégszerepeltünk, mindig kerestük a hagyományörző ereklényeket. Néhány rendkívüli darab is látható a szobában: a falon például két csempelap van, amely Bethlen Gábor kályhájából való. Aztán itt vannak a csikdánfalvi maszkok, a korondi kancsók, a kibédi tányérok. Az egyik tányéron ez a felirat szerepel: „Lesz még szülő, lesz még lány kenyér, de lesz, aki meg is egye”... Ferike szívében élt Erdély. 1978-ban, amikor Magyarországon filmezett, Rózsa János rendező hívta meg a Trombitás című film egyik főszerepére, ezt írta nekünk: „Drága Egyetlen Életem! Most érkeztem meg Mátrafüredre, nagyon szép hely, hasonlít Erdélyre!.. Rózsa Jancsi állandóan dicsér, nem tudja hova tegyen. A barlangkép tényleg kitűnő, nagyon jó vagyok benne, hogy most dicsekedjek én is, bár csak keveset mondtam ezzel. Nem tudok semmit rólatok, és ez nagyon fáj, néha nagyon elkeseredek, aztán járkálok egyedül, mint akinek senkije. Nagyon, nagyon hiányoztok! Én végig rátok gondolok, sokat, sokat. Csókollak benneteket: Férfjed, Édesapam!”

– Látom, elérzékenyültél, nem tudod elfelejteni negyedszázad multával sem. Hogyan találkoztatok, valóban szerelem volt az első látásra?

– A marosvásárhelyi színművészeti főiskola elvégzése után előbb a szatmárnémeti Északi Színházhoz kerültem. Itt találkoztam Ferikével, aki a temesvári társulattal jött vendégszereplésre. Csodáltam, csillogott a szemem, mire ő megkérdezte az egyik

nekem: kezdődik, de sohasem végződik be az igazi szerelem. Olyan, mint amikor azt mondtuk ki a máriaradnai templomban, hogy

Hol kezdődik, és hol végződik a szerelem?

– emlékezés Fábán Ferenc színművészre –

kollegától, hogy ki ez a fiatal, szép színész. A sors úgy hozta, hogy 1964-ben Temesvárra kerültem, az Állami Magyar Színházhoz. Fábán kitaróan udvarolt nekem. Ő akkor már elismert színész volt, valóságos sztár, de bohém ember, akiről mindenféle szóbeszéd járta. Amikor megkérte a kezem, egyetlen kikötésem volt: hagyjon fel az itallal. Megígérte. Összeházasodtunk. Családot alapítottunk. Két kislányunk született, Annácska és Andrea, mindkettő az apjuk személfénye volt.

– Milyen érzés volt a sztár búvkörében élni, nemcsak a színházban, hanem otthon is?

– Kollegáim szentül hitték, hogy Fábán segít nekem, velem készítem elő minden fellépésem. Ez nem igaz, talán éppen azért mert az ő felesége voltam, jobban meg kellett dolgoznom minden kis szerepemért. Nem lettem egy új Kőszegi Margit, ahogyan azt főiskolás koromban egyik tanárom remélte, de becsületesen dolgoztam és megszeretett a közönség. Ma sem feledem el a végvári, meg öteleki, aztán a csikszeredai vendégfellépéseket, amikor úgy éreztem, hogy ünnepelem a közönség. Elárulok egy műhelytitkot is. Enn itthon próbáltam a készülő szerepeket, egyedül. Ferike kiment halászni, a Bega partjára, leült egy fa tövébe, és ott ismételte hangosan a szöveget. Néha a gyerekkocsit is magával tolt, s kislányunk mellett tanult, élte bele magát a szerepbe. Ma is gyakran kísérek arra a helyre, megállok a terebélyes fa mellett, és úgy érzem, hogy Ferike üzen nekem. Egyetlen közös műsorunk volt: a Hol kezdődik, és hol végződik a szerelem című irodalmi összeállítás, melynek rendezését ő vállalta, s azt is megtette, hogy hangszalagra rögzített hangjával kísérte szavaltataimat. Bodor Pál verseiből válogattam ezt a műsornyi anyagot, s elmondhatom, hogy nagy sikerem volt vele. Szerencsére hangszalagra rögzítették ezt az előadást, így megmaradt nekem, akár egy élő emlék. Sajnos, ma sincs annyi lelki erőm, hogy újra hallgassam Fábán hangját. Mintha a műsor a címével is üzent volna nekem: kezdődik, de sohasem végződik be az igazi szerelem. Olyan, mint amikor azt mondtuk ki a máriaradnai templomban, hogy

„holtomiglan, holtodiglan”... Emlékszem, amikor elvittem kislányaimat, hogy megnézzék a moziban az egyik filmet, amelyben az apjuk szerepel, a kisebbik lányom odaszaladt a filmvászonhoz, meg akarta simogatni az apját és egyre csak azt mondta, nem igaz, hogy meghalt, látod é!

– Tragikus halála az egész művésztsadalmat, a város színházkedvelő közönségét gyászba borította. Úgy dőlt ki, mint a pályán játszó csatár, a bemutató előestéjén. Bármennyire fájó, úgy érzem fel kell idéznünk ezt az „irgalmatlan valóságot”.

– 1979-ben, Nagyváradon próbálták Székely János drámáját, az Irgalmas hazugságot, amelyre vendégként hívták meg Fábán Ferencet.

Megtartották a főpróbát, behirdették a bemutatót. Készültem az eseményre, virágcsokrokat rendeltem, s úgy terveztem, hogy néhány kollégámmal, autóval megyünk Nagyváradra. Március nyolcadikán este még beszéltem vele telefonon, úgy tűnt, hogy minden rendben, aztán jött a gyászos kilencedikére virradó éjszaka. Indulás előtt, a színházban közölték velem a tragédiát, s hogy nem rivaldafénybe vágó virágokat, hanem gyászkoszorúkat kell rendelnem... Ha nincsenek barátok, ha nincs mellettem Bárány Ildikó, az orvos, akkor talán túl sem éltém volna ezt a megrázkódtatást. Hazahoztuk, s tizenegyedikén temették el, a temesvári erzsébetvárosi temetőben. Sinka Károly, az akkori színiigazgató gyászbeszédét ma is őrzöm. Felolvasok belőle egy részletet: „Boldog az a művész, aki meghallgatásra talál. Boldog, bár tragikusan és fájdalmasan rövid életet mondhat magának. De amelyben soha, már első színrelépésétől, nem kísértett a visszhangtalanság veszélye. Igazmondó, pörös ajka örökre elnémult, de sok ezer emberben nem némulhatnak el az anyanyelv aranyfoglatában kiejtett szavai...”

Sokáig elidőztem Fábánék otthonában. Anikó elővette a dokumentumokat. Fényképek százaival hívták elő a színházi esteket. Újságokban, folyóiratokban megjelent kritikák egész kötetnyi halmaza várt arra, hogy az életpálya minden fontos mozzanatából összeálljon egy nagy színész életének regénye. Levelek, jegyzetek, hangfelvételek... Nincs Temesváron színházi múzeum, nincs, aki befogadná. Otthona ez a szentély, családja őrzi emlékét, immár mindhalálig.

PONGRÁCZ P. MÁRIA

Sikerek és szűkös körülmények – egy év Aradon

– Interjú Senkálzsky Endre színművésszel –

– A színiiskola utáni első évadot Aradon töltötte. Hogyan került épp ehhez a társulathoz?

– 1937-ben végeztem Kolozsvárt Hetényi Elemér színi iskolájában. Ketten jöhettünk volna számításba a kolozsvári színházhoz, de nem rám esett a választás. Nagyon el voltam keseredve. Tanítómasterem, a nagyformátumú színész, Tóth Elek rábeszélte: menjek az aradi színházhoz, nagyon jó iskola lesz számomra. Így kerültem Aradra, ahol egy évig működtem. Tulajdonképpen csak azért, mert az évad folyamán az igazgató, Szabadkai József fizetésképtelen lett. Abban az időben az aradi színház Aradon, Temesváron, Marosvásárhelyen, Szatmáron és Máramaroszigeten játszott. Nem biztosított nagy fizetéseket, 2500 lej kaptam, ami éppen csak arra volt elegendő, hogy a mindennapi megélhetési biztosságot magamnak – szállásra és esetleg egy-két könyvre jutotta.

– Milyen volt akkoriban a közönség, figyelt-e az újonnan érkezett fiatal színészekre?

– A közönség támogatta színházunkat, de a bevétel annak ellenére nem volt

elég a létfenntartásra, hogy vasárnap és ünnepnap három előadást is játszottunk. Mert nagyon nagy adót fizettek a magyar színházak, akkorákat, hogy képtelen volt életben maradni.

– Milyen szerepeket kapott, mint kezdő színész?

– Két nagyon jó szerepre emlékszem. Bernard Shaw Szent Johannájában Warwick grófit alakítottam, Nyíró József A Jézusfaragó ember című darabjában Árpá Mihályt játszottam. Az első darabban megbuktam, de a másodikban nagyon nagy sikerem volt. Nagyon jó iskola volt számomra az aradi színjátszás, mert ott operettben, népszínműben, drámában kellett játszani, és ez később nagy hasznomra vált. Sőt, annak köszönhető, hogy a kolozsvári színházhoz kerültem; az évad vége felé a kolozsvári színház vendégszerepelt Aradon, egy Hatodik emelet című francia bulvár-darabban. Nem hozták el egyik szereplőjüket, Lantos Bélát, rám esett a választás, én játszottam el Lantos Kolozsváron alakított szerepét. Ennek alapján tanítómasterem, Tóth Elek, Benes Ilona és a többi nagynevű színész javasolta, hogy

adjam be a kolozsvári színházhoz a kéresemet, ők majd támogatni fognak Kálmán Imre igazgatónál. Az évad végén, az aradi sporttelepen Victor Eftimiu-nak a Prométheusz című darabját akartuk bemutatni, de az eső elmosta. Ezután hazakerültem Kolozsvárra és elköttem azt a hibát, hogy nem mentem el érdeklődni a kérvényem sorsa felől. Elmentem Szamosújvárra, elkeseredésemben, hogy nem jött semmi válasz a kérvényemre. Ott játszott a Jódi társulat, le-szerződtem és egy évig jártam a vidéket, olyan helyeken, ahol a kolozsvári színház nem járt. Egy év múltán hazakerültem. Mozgósítás volt akkor, de minket, magyarokat nem képeztek ki fegyverrel; jelentkeztem a hadtestparancsnokságnál, ahol közölték velem, hogy nem kell bevonuljak. Én örömmel jöttem ki onnan. Találkoztam a kolozsvári színház titkárával, aki felkűldött Kádár Imréhez, mert már rég keresett szerződöttes céljából. Fogadtam, így kerültem a kolozsvári színházhoz 1939-ben, és attól a naptól a kolozsvári magyar színház tagja vagyok.

KARÁCSONYI ZSOLT

A kilencvenedik életévét idén betöltő Senkálzsky Endre egyike az erdélyi magyar színjátszás legkiemelkedőbb alakjainak. 1939 óta tagja a kolozsvári magyar társulatnak, évekig igazgatója is volt. Kezdő színészként egy éven át Aradon játszott. Az itt eltöltött évről és a Kolozsvárra kerülés történetéről nyilatkozott lapunknak.

